

**DIMENSIUNEA ETICĂ A SCRITURII
REALISTE LA IOAN SLAVICI**
The Ethical Dimension of Ioan Slavici's Work

Marinel PĂDURE
„Ovidius” University, Constanța, Romania

Abstract: *In this research, the author investigates the life and activity of Ioan Slavici, one of the most important Romanian writers from the 19th century and the beginning of the 20th one and brings into attention an aspect that has not been enough investigated until now, both by the literary criticism as by the theological space, namely the ethical dimension of his literature. Emphasizing clear examples and presenting images that certify his hypothesis, he manages not only to show that there are similitudes between his work and important writers like Dostoyevsky, but also to present the dichotomical aspects, to speak about the most relevant characters that have also an ethical relevance and to investigate keywords in the understanding of his ideas, like the relationship between sin and suffering.*

Keywords: sin, succrance, Dostoyevsky, characters, confucian principle, realism.

Una dintre problemele centrale, care suscită interesul cercetătorilor operei lui Ioan Slavici, este cea a raportului dintre morală și credință, semnificativ, mai ales, în nuvelele scriitorului. Fără a denatura structura artistică a discursului, criteriul etic marchează întreaga scriitură. Primordială este concepția despre raporturile omului cu societatea, într-un context dominat de datini, tradiții, obiceiuri, chiar și legi nescrise, dar conștientizate de o întreagă comunitate. Slavici a atribuit o importanță majoră acestor elemente, atât în plan teoretic, cât și în planul creației propriu-zise. „De aceea, orice temă estetică ar aborda el, din punct de vedere teoretic, ajunge, până la urmă, tot în domeniul eticii, pentru că în viziunea lui totul e subordonat moralei”¹.

Scriitorul insistă asupra problemelor morale, fără a desconsidera natura umană complexă; sesizează personajele sale în momentele decisive, în situații existențiale dificile, care ghidează libertatea interioară în inițiative ferme. Majoritatea personajelor sale sunt în permanentă căutare a legii morale călăuzitoare; acel care nu respectă această lege devine victimă și sfârșește tragic. „Valoarea morală se dezvoltă spontan din trăirea valorii estetice și împrejurarea aceasta este poate cea mai limpede și desigur cea

---

¹ Ion Dodu Bălan, *Ioan Slavici sau Roata de la Carul Mare*, București, Editura Albatros, 1985.

*mai des citită pentru a dovedi chipul în care valorile coincid și semnifică în interiorul structurii sufletești*².

Preocupările de ordin ontologic, gnoseologic, estetic, psihologic ale lui Slavici impun soluții de morală practică pentru educarea noii generații mai eficient, astfel contribuind la formarea personalității. Contemporan romanticului Mihai Eminescu, Ioan Slavici, prin opera sa, reprezintă direcția realismului popular, evocator al unui univers rural transilvănean, căruia îi este caracteristică moralitatea creștină. Principial, morala și credința sunt puse într-o unitate etică organică, pe care scriitorul o universalizează.

Personajele din opera lui Slavici

Fiecare personaj își știe rolul său și acționează conform regulilor de rigoare. Vorbele lor sunt rostite cu multă înțelepciune creștinească, personajele fiind educate în spirit creștinesc. Ba mai mult, ele locuiesc și acționează într-o comunitate în care se știe de măreția lui Dumnezeu. Drept exemplu ne servesc, în acest sens, vorbele părintelui Trandafir, personaj din nuvela Popa Tanda: „De ce plângea el? Înaintea cui plângea? Din gura lui numai trei cuvinte au ieșit: «Puternice Doamnel! Ajută-mă...».”³

Acest personaj reprezintă tipul literar al omului întreprinzător, care, prin muncă asiduă și respect față de valorile moralei creștine, își asigură starea materială, armonizându-și interesele personale cu cele ale familiei și ale colectivității căreia îi aparține. Creându-și opera în limitele realului și ale adevărului, Slavici înfățișează stări sufletești puternice, voința uriașă a eroilor, reacțiile lor neînfrânate, de unde ideea tragismului. „După cum răul nu poate fi depășit decât de durere, tot astfel bucuria nu se atinge decât pe calea suferinței. Orice nerăbdare nu face decât să depărteze ținta și s-o transforme în miraj; răspândita incapacitate de a suferi și smintita determinare de a evita cu orice preț orice pătimire nu fac decât să ateste prin antifrază și tragică ironie un sentiment obscur al inevitabilului durerii.”⁴

Acest principiu etic este evident în nuvela Moara cu noroc, care marchează simbolic, de altfel, un loc fără noroc, blestemat; e o moară imaginară care aduce numai pacoste și suferință în destinul eroilor, o cârciumă în care oamenii își pierd cumpătul, degradează mintal și sunt influențați de forțele malefice, sunt ca niște „oi rătăcite” care nu pot găsi

---

² Tudor Vianu, *Filosofia culturii. Opere VIII*, București, Editura Minerva, 1979.

³ Ioan Slavici, *Pagini alese*, București, Editura Regis, 2005.

⁴ Luigi Pareyson, *Ontologia libertății*, Constanța, Editura Pontica, 2005.

o soluție potrivită pentru a evada din mrejele dramatismului. Conform acestei situații de ordin moral, viața personajelor slaviciene constă numai din drame și tragedii, deoarece „lumea din întâmplări se alcătuiește, iar întâmplarea e noroc sau nenorocire.” Pe axa evenimentelor și a gesturilor personajelor are prioritate actul moral, „inițiativa principiată?”. Eroii lui Slavici luptă cu soarta, cu ispitele răului, cu societatea, cu ei înșiși, cu pasiunile și cu patimile lor. Unii luptă și pierd, iar biruința altora este explicată anume prin optica moralității. *„Fiecare individ face parte din mai multe mulțimi, prezintă identificările cele mai variate, este orientat după simpatii în direcții multiple și își construiește idealul eului după modelele cele mai diverse.”*⁵

Creând personaje mereu în confruntare cu destinul, Slavici le înzestreaază cu energii debordante, cu sentimente evlavioase, cu fermitate și hotărâre. Totul se axează, valoric, pe credință și morală. Am putea vorbi de existența, la Slavici, a unui realism etic, bazat pe sinceritate și iubirea de adevăr, pe care prozatorul le-a observat și la Ion Creangă: *„Ceea ce l-a ridicat pe Ion Creangă în rândul marilor noștri scriitori e sinceritatea și iubirea de adevăr cu care reproduce felul de a gândi și de a simți a poporului român, lipsa de-nconguriu cu care spune adevărul, pe care numai puțini îl știu atât de bine ca dânsu!”*⁶

Structura și funcționalitatea estetică a personajelor slaviciene ne permite să le aplicăm grila ontologiei libertății. Constituția lor intimă e determinată de apartenența categorială la o libertate interioară care se transformă în act, în „inițiativă principiată”, la o libertate lăuntrică nevalorificată sau aflată la gradul zero de manifestare. Personajele reprezentative acționează într-un spațiu etic, de interferență a normei și inițiativei. *„Două sunt aspectele fundamentale ale activității omenești: fidelitatea față de ființă și îndatorirea libertății, și în asta se concretizează inseparabilitatea dintre ființă și libertate și în care sunt compatibile atât perenitatea inovării, cât și permanența normei.”*⁷

Elemente dihotomice

Situațiile epice în care sunt plasate personajele slaviciene generează tocmai această dihotomie etică permanența normei/perenitatea inovării. Referențialul etic /religios al nuvelor caută să împace aceste două elemente dihotomice, să le pună într-o dreaptă cumpănă, intertextul etic constituindu-se din această secretă armonizare.

---

⁵ Freud Sigmund, *Psihologia colectivă și analiza eului*, București, Editura Trei, 1995.

⁶ Ioan Slavici, *Amintiri*, București, Editura Litera Internațional, 2003.

⁷ *Ibidem*, p. 21.

Oscilarea dihotomică între permanența normei etice și perenitatea inovării generează dramatismul și tragismul alegerii. Lică Sămădăul și Ghiță din Moara cu noroc își asumă un destin tragic prin culpabilizarea lor morală; Marta și Miron din Gura satului acționează conform zicalei care spune că datoria e o rigoare, și nu o legitate necesară; Simina, Iorgovan și Șofron din Pădureanca, Duțu și Stanca din Comoara sunt oameni dependenți de bani, lucru ce-i dezumanizează. „*Specific este esteticii clasicismului, aceste coordonate primesc la Slavici și o particularitate, în sensul că el nu reduce conflictul numai în planul trăirilor subiective, ci relevă contradicția dintre stările umane și lumea obiectivă în care viețuiește omul, contradicția dintre trebuințele materiale și cele spirituale.*”⁸

Finalul nuvelei Budulea Taichii vorbește despre necesitatea unei axări temeinice pe normele eterne: „*Tu, Doamne, cu nemărginită înțelepciune ai întocmit lumea și frumoasă ne-ai lăsat-o nouă locaș de viețuire.*” Fiind exponent al principiului etic bine consolidat în conștiință, scriitorul îl conturează, prin aforisme, în spiritul celor zece porunci bisericești: „ – Omul să fie mulțumit cu sărăcia sa, căci, dacă e vorba, nu bogăția, ci liniștea colibeii tale te face fericit.” (Moara cu noroc); „*Om are nevoie de om în lumea aceasta, și nimeni nu e atât de bogat și de puternic ca să n-aibă trebuință de alții, nici atât de sărac și de slab ca să nu poată ajuta pe alții. Dureri și bucurii trec din om în om.*” (Vecinii I)

Aplicând un principiu etic universal, scriitorul își împarte dihotomic personajele în „adevărate”, care sunt tratate cu simpatie și, evident, se încadrează în categoria personajelor cumpătate, ținând cont de morala creștină; „neadevărate”, care sunt sancționate și fac parte din categoria personajelor descumpănite, care și-au zdruncinat echilibrul sufletesc. „*Moralist convins... și-a sancționat drastic personajele ale căror trăsături și fapte nu corespundeau principiilor sale etice.*”⁹

Ghiță, Ana și Lică Sămădăul din Moara cu noroc, Iorgovan din Pădureanca, Ghiță din Vatra părăsită, Moș Marin din O viață pierdută demonstrează, prin destinele lor proprii, „care sunt căile drepte ale vieții și care sunt cărările interzise.”¹⁰ „Căile drepte” sunt ale personajelor „adevărate”, cumpănite, în timp ce „căile interzise” sunt ale personajelor „neadevărate”, descumpănite. Scriitorul nu a penalizat doar vicile, răul și neplăcerile, ci a tins să pună în evidență și forța binelui, prezentând în finalul câtorva nuvele eroi ce și-au găsit o împlinire etică: Popa Tanda,

---

⁸ Ion Iliescu, *Coordonate ale esteticii lui Ioan Slavici // Slavici. Evaluări critice*, Timișoara, Editura Facla, 1977, p. 193.

⁹ Pompiliu Marcea, *Slavici*, Timișoara, Editura Facla, 1978.

¹⁰ *Ibidem*, p. 272.

Huțu, Șofron. Aceste personaje pot fi încadrate în categoria eroilor cumpătați, deoarece „singură cumpătarea poate să-i dea omului conștiința de tărie și liniște sufletească” (Fapta omenească). „Lut și suflet, iată contradicția vieții omenești pe care Slavici a căutat să o încorporeze în mai toate nuvelele sale.”¹¹

În Popa Tanda, după cum am constatat, sufletul biruie trupul, adică mai presus de orice este pus cumpătul, personajul central înfruntă tulburările și neliniștile sufletești, ca în cele din urmă să-și poată afla calmul și echilibrul spiritual. El ajunge la Sărăceni „fiindcă dincolo, în satul său, se certase cu lumea: încalcasă legile. În Sărăceni e, ca Robinson Crusoe, pe o insulă pe care trebuie să reinvieze totul, să supraviețuiască, descoperind adevărurile intime ale locurilor.”¹²

Eroul nu este idealizat și nu acționează total dezinteresat, căci venise în Sărăceni adus cu de-a sila de mai marii reprezentanți eclesiastici, cu care era în contradicție. Fiind o persoană calculată, om sărac el însuși, cu nevastă și copii, căuta o cale de îmbunătățire a propriei sale stări economice, care depindea de bunăstarea poporenilor. Lăsând predicile și ocările într-o parte, nevoia îl face să fie om practic și cu măsură în toate.

În situația lui Popa Tanda se află și Huțu din Budulea Taichii. Tematica lor e o veche problemă ardeleană. Rolul intelectualului în mijlocul țărănimii s-a definit încă din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, când iluminismul a deschis o epocă nouă în istoria culturală a acestei provincii. Preotul și învățătorul – se spunea – „trebuie să aibă la țară nu numai o funcțiune morală, ci și de luminare și îndrumare.”¹³

Huțu, feciorul cimpoișului Budulea, umblă la școală, fără să fie inteligent; devine teolog, fără să aibă grația divină. În preoție și-a căutat un rost, deoarece trebuia să ajungă și el om. Și a ajuns, ducându-și sufletul calm și sărac pe treptele bătătorite ale vieții. Și în final ajunge fericit. Lutul omenesc e frământat de un suflet simplu, ce se supune poruncilor destinului, fiind împăcat cu el însuși și cu viața. Huțu este dotat cu răbdare și chibzuială. Fiind calm și calculat în toate, el ajunge ceea ce și-a dorit. Personajele lui Slavici „se bazează pe necesitatea unei sănătăți etice pe care o vede întruchipată mai degrabă în omul și bun, și rău, și generos, dar și egoist, și devotat, dar și laș, într-un cuvânt, omul obișnuit al satului ardelean.”¹⁴

---

¹¹ Scarlat Struțeanu, *Ioan Slavici. Comentarii asupra omului și a operei*, Craiova, 1934.

¹² Ion Rotaru, *O istorie a literaturii române*, Galați, Editura Porto-Franco, 1996

¹³ Ion Breazu, *Studii de literatură română și comparată I*, Cluj, 1970.

¹⁴ Maria-Luiza Cristescu, *Politici ale romanului românesc contemporan*, București, Editura Cartea Românească, 2001.

Problemele lui se bazează pe credința într-o anumită permanență de caracter a omului de dincolo de munți. Idealul său moral e cumsecădenia, cumpătarea, bunele relații între oameni, omenia. Ceea ce creează echilibrul lumii e, după Slavici, nu atât o atitudine activă, cât una a datoriei împlinite de fiecare, a neutralității omului care nu face rău altuia și nu consideră că trebuie să i se facă bine cu orice preț.

Principiul dostoievskian în opera lui Slavici

În lumea lui Slavici se respectă întru totul principiul dostoievskian al responsabilității fiecare/către toți – toți/către fiecare. „Ideile lui despre viața și lumea în care trăiește sunt componentele unei aspirații spre o coexistență pacifică în care fiecare să-și respecte semenii, să nu le combată credințele la care nu aderă, să le tolereze prejudecățile.”¹⁵ Orice morală constituită presupune o atitudine în funcție de colectivitate și în favoarea ei. Munca e condiția etică supremă. Perfecționarea omului ca individ conduce la stabilitatea universului. Pentru el, hărnicia și zbuciumul sufletesc se situează pe primul plan, căci din munca cinstită rezultă sănătatea morală și succesul în viață. Ideea de a nu te lăsa învins, de a fi perseverent și cumpătat, de a pune deoparte bani „pentru zile negre” e concepția omului ardelean.

Principiu confucian în opera lui Slavici

La Slavici, înțeleptul principiu confucian al cumpătării este primordial, dar „nu e mai puțin adevărat că ispita lipsei de măsură rămâne și că ea își va spune cuvântul prin câteva dintre personajele lui Ioan Slavici.”¹⁶

Ghiță din Moara cu noroc este făuritorul propriului său destin, el și-a prescris finalul vieții și a fost creatorul destinului soției sale. Aceasta a fost dorința lui, banul i-a pus capcane prea periculoase, principiul ales nu i-a adus bunăstare și fericire. „Ceea ce însă se numește cauză finală nu este decât însăși dorința omenească, întrucât este considerată ca principiul sau cauza primară a unui lucru”¹⁷

Ghiță a fost conștient de acțiunile și dorințele lui, dar vocea exterioară a fost mai puternică decât propriul său cuget. Această voce l-a împins spre păcat, spre degradare, spre crimă, spre încălcarea normei creștine. Ea îi dădea puteri, încredere, căci „puterea prin care omul

---

¹⁵ *Ibidem*, p. 130.

¹⁶ Liviu Petrescu, *Studii transilvane. Epic și etic în proza transilvăneană*, București, Editura Viitorul Românesc, 1997.

¹⁷ Spinoza, *Etica*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1981.

perseverea în existența sa este mărginită și înfinit depășită de puterea cauzelor externe.”¹⁸

„Perenitatea inovării”

Personajele slaviciene tind mereu spre „perenitatea inovării”, nemulțumindu-se cu ceea ce au, vrând să realizeze imposibilul. Cu cât sfera de activitate și de atingere este mai îngustă, cu atât ele sunt mai fericite, cu cât este mai largă, cu atât sunt mai expuse la neliniște și la supărări. Personajele descumpănite ale lui Slavici au nevoie de ajutorul cuiva, din exterior, dar cel mai bun ajutor și cel mai mare sprijin fiecare trebuie să-l găsească în sine. Deoarece toate izvoarele externe în care te încrezi că îți vor aduce fericire, sunt după firea lor forțe nesigure, uneori chiar primejdioase, trecătoare și supuse întâmplării, și pot să înceteze în împrejurări nefaste. Întreruperea lor este neapărată, fiindcă nu pot fi în orice moment prielnice. „A avea, prin urmare, o individualitate distinsă și bine înzestrată, mai ales a avea mai mult spirit, este, fără îndoială, soarta cea mai fericită pe pământ, oricât de deosebită ar fi în comparație cu soarta cea mai strălucită.”¹⁹

Pentru ca să rezisti patimilor croite de soartă, trebuie să ai tărie de caracter. Problema caracterului, de altfel o coordonată etică, este fundamentală aproape în întreaga proză a lui Slavici. Însă anumite împrejurări în viață sunt adevărate probe ispititoare, hotărâtoare pentru caractere, inclusiv proba de foc a problematizării și contestării legii pe care o adoptă ființa prin libertate.

Din cauza labilității de caracter, Ghiță din Moara cu noroc cade înfrânt și o târâște pe soția sa, Ana, pe când, în opoziție cu acesta, Lică Sămădăul, e înzestrat cu voință. „Însă voința lui este pusă în serviciul banului și al crimei”²⁰, patimi în care eroul se complăce fără remușcări. Ideea de responsabilitate pentru faptele săvârșite în fața lui Dumnezeu, e însuflătită de scriitor în personajul bătrânei, mama Anei, cu ale cărei cuvinte debutează și sfârșește nuvela. Ea apare episodic, dar poveștele ei sunt pline de sens și conțin o adevărată filosofie a vieții. Femeia nu-și impune, tranșând viziunea și nu obligă ca sfaturile ei să fie luate drept principii călăuzitoare, dar speră că într-un târziu ele vor fi acceptate: „Dar voi să faceți cum vă trage inima și Dumnezeu să vă ajute și să vă acopere sub aripa bunătăților sale.”

---

¹⁸ *Ibidem*, p. 179.

¹⁹ Arthur Schopenhauer, *Asupra înțelepciunii în viață*, Chișinău, Editura Chartier, 1997.

²⁰ *Ibidem*, p. 507.

Ca și Ghiță, Iorgovan din Pădureanca e la fel este necumpătat, numai că aici rolurile se inversează. Ghiță trebuia să-și câștige existența și trebuia să muncească mult pentru a-și dobândi o situație, pe când Iorgovan avea totul de-a gata. Îi lipsesc raționamentul, buna conduită, pentru că n-a fost nevoit să lupte cu vâltorile vieții. Din această cauză, forța de decizie în alegerea propriei ursite nu-i aparține lui, ci tatălui său. În contrast cu Iorgovan este Șofron, o persoană chibzuită, iubitoare de viață, gata să sară în ajutor atunci când este cazul. El reprezintă un ideal etic pentru Slavici și, cu desăvârșire, poate fi clasificat pe o treaptă superioară în categoria personajelor echilibrate moral. Potrivit principiilor etice ale lui Slavici, omul nu trebuie numai decât să fie un intelectual, cumpătarea firii omenești conduce la inteligența superioară. „Aceasta este, prin urmare, în sens mai restrâns, cel mai înalt product al naturii, creațiunea cea mai rară și cea mai prețioasă din câte există în lume.”²¹

Cel care este înzestrat cu astfel de calități a primit darul cel mai strălucit și cel mai scump și are în sine un izvor de plăceri, față de care – toate celelalte – au o valoare nesemnificativă. Astfel, lui Popa Tanda, lui Șofron, lui Miron din Gura satului, ajunși la etapa împlinirii, nu le trebuie nimic altceva decât răgazul de a se bucura în liniște de proprietatea lor internă. Iar personajele Ghiță, Lică Sămădăul, Hubăr, Busuioc au „pofte” prea mari, tendințe avide, care se vor finaliza atât cu durere, cât și cu decepții.

Păcat și suferință

Luigi Pareyson observă că problema suferinței nu se încadrează direct în domeniul mai degrabă restrâns al eticii, ci își găsește loc în domeniul mai vast și totodată mai puțin accesibil al religiei: „Numai religia poate, nu zic să explice, dar într-un fel să abordeze și să lămurească legătura inaccesibilă și misterioasă ce unește între ele culpă și durere, păcat și suferință, și de aceea la ea trebuie recurs până la urmă pentru problema răului. Numai religia reușește să dea o semnificație suferinței în raportul ei cu culpa, pentru că o înțelege nu numai ca apăsare și pedeapsă, ci mai ales ca ispășire și mântuire, și chiar mai mult. Numai religia înțelege și arată că durerea e mai tare decât răul.”²²

Singurul mijloc de a învinge păcatul este suferința care apare, în chip dostoievskian, din adâncurile ființei ce erodează conștiința. Ea este „punctul de cotitură al peripeției umane, pivotul rotației de la negativ la pozitiv,

---

²¹ *Ibidem*, p. 39.

²² *Ibidem*, p. 261.

pulsăția realului, ritmul istoriei.”²³. Ce e mai mult în ea, se întreabă filosoful italian, eficacitate răscumpărătoare, deschidere revelatoare, capacitate de a spăla un trecut de culpă sau de a deschide un viitor de speranță, mijloc de a ispăși și răscumpăra culpa sau de a marca inversiunea de la rău la bine și de a dezvălui, prin urmare, secretul lumii, care a frământat mințile atâtor filosofi, scriitori, cărturari, oameni de artă și știință? Durerea e locul întâlnirii dintre om și Dumnezeu și locul solidarității dintre ei, e locul conjugării iubirii divine de cruce și martirajul uman. „*Este extrem de tragic că numai în suferință Dumnezeu reușește să vină în ajutor și să salveze omul, iar omul reușește să se mântuiască și să se înalțe la Dumnezeu; dar cu aceasta durerea se manifestă ca uniunea vie dintre divinitate și umanitate, ca o nouă copula mundi, ca semnificația vieții și cheia de boltă a universului. Numai suferința închide în ea și dezvăluie secretul ființei. Acest principiu e unul dintre reperele gândirii tragice: fără suferință rânduiala lumii devine enigmatică și chestiunea vieții apare absurdă; mai mult, fără durere răul rămâne nemântuit și bucuria inaccesibilă.*”²⁴.

„Inițiative principiate”

Eroii lui Slavici se autoanalizează fie că săvârșesc fapte oribile, fie că dau dovadă de „inițiative principiate” cumpătate, acceptate ca atare de propria conștiință. Cei înrobiți de vicii primesc refuzul și răzvrătirea, „care nu se pot exprima decât printr-o înfierbântare pe cât de chinuitoare, pe atât de inutilă, printr-o teribilă și dureroasă ranchiună”²⁵ de a fi ceea ce sunt; iar personajele cumpătate sunt mulțumite de pasul săvârșit, căci acceptarea de sine „este prima condiție a unei creșteri sănătoase, a unei evoluții ordonate, a unei maturizări creatoare.”²⁶

Sufletul personajelor slaviciene, fie cumpănite sau descumpănite, este un adevărat univers, mai bogat și mai plenar decât spectacolul lumii dinafară. Chiar de la debutul său literar, prin Pascu din Scormon, prin Bujor din La crucea din sat sau prin Popa Tanda din nuvela cu același nume, Slavici a știut să înregistreze, cu finețe și cu putere, mișcările inimii și ale conștiinței, „să vadă oamenii dinăuntru, în sentimentele sau crizele lor morale.”²⁷

Eticul, rudimentar în primele opere, apare sub o formă complexă intertextuală parabolică, alegorică. Putem conchide, astfel, că referențialul

---

²³ *Ibidem*, p. 262.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ *Ibidem*, p. 139.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ Tudor Vianu, *Arta prozatorilor români*, Editura Litera, Chișinău, 1997.

etic /religios este surprins prin prisma unei estetici a unui realism viu, incandescent, cu adevărat „ardelenesc”. Ioan Slavici lasă „să pulseze viața autentică, să se miște oameni adevărați, în carne și oase, cu sânge cald în vene, cu pasiuni devorante în suflet, cu micimi care sunt numai ale omului trecător și cu idealuri ce nu aparțin decât nobilei ființe umane.”²⁸.

---

²⁸ *Ibidem*, p. 112.